

СЕКЦІЯ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330:349.414

Авраменко Т.П.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства імені професора І.Н. Романенка
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено основні підходи до визначення поняття «стратегія». Приділено увагу особливостям формування стратегії використання земельними ресурсами України. Проведено аналіз ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, стратегія, сільське господарство.

Авраменко Т.П. СТРАТЕГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В УКРАИНЕ

Исследованы основные подходы к определению понятия «стратегия». Уделено внимание особенностям формирования стратегии использования земельных ресурсов Украины. Проведен анализ эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения в Украине.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, стратегия, сельское хозяйство.

Avramenko T.P. STRATEGY OF THE USE OF THE LANDED RESOURCES IN UKRAINE

In the article the basic approaches to the definition of «strategy». Attention is paid to the peculiarities of forming a strategy of land resources of Ukraine. The analysis of the efficiency of use of agricultural land in Ukraine.

Keywords: land, land resources, strategy, and agriculture.

Вступ. Питання, пов'язані з використанням земельних ресурсів, поставали постійно під час усього історичного розвитку людського суспільства. Для забезпечення свого існування та розвитку людство здавна вчилася використовувати природні багатства. Не стала винятком у цьому питанні і земля як першочергова умова отримання врожаїв продовольчих рослинних культур та забезпечення територіями людських поселень для потреб їх життєдіяльності. З розвитком суспільних відносин переосмислювалося та вдосконалювалося значення землі як життєво необхідного ресурсу.

Особливої значущості питання ефективного використання земель набуває в умовах теперішнього аграрного сектору України. Адже поява різних форм власності на землю та майно, а також перехід до ринкових господарських відносин вимагає кардинального перегляду всіх наявних і створення нових галузей земельних відносин. Для здійснення продуктивної господарської діяльності земельні ресурси є основним чинником, оскільки вони виступають головним засобом у сільському та лісовому господарствах та просторовим базисом для всіх інших видів виробництва, а також забезпечують територією проживання та обслуговування населення.

Територіальне поширення природних та утворених в результаті людської діяльності властивостей земель має неоднорідний характер. Деякі території зазнали суттєвого антропогенного перетворення, а інші – лише незначного й опосередкованого впливу на їхній природний стан, що в свою чергу призвело до утворення певних наслідків як позитивного, так і негативного характеру. Це спонукає до застосування географічних методів дослідження територіальних особливостей використання земель.

На основі інформації про стан та ступінь використання земель можна робити висновки щодо обґрунтування економічної та соціальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку земельних відносин є предметом досліджень широкого кола науковців, таких як: Т. Бомко, В. Заєць, Н. Зіновчук, О. Манзій, Ш. Ібатуллин, С. Осипчук, О. Паленичак, В. Печенюк, В. Россоха, В. Русан, Г. Черевко та ін. При достатньо широкому спектрі досліджень, зокрема, з питань власності на землю та управління земельними відносинами в процесі становлення ринкової економіки в Україні, потребують особливої уваги дослідження механізмів управління земельними відносинами та їх розвитку, що є важливою передумовою впровадження збалансованого землегосподарування. Незважаючи на те, що окремі методи та інструменти механізмів управління земельними відносинами впроваджені у практику господарювання у різних галузях національної економіки, на різних управлінських рівнях, на сьогодні відсутнє системне розуміння структури механізмів розвитку земельних відносин.

Метою статті є визначення теоретичних аспектів дослідження стратегії використання земельних ресурсів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Управління відносинами щодо використання земельних ресурсів з метою задоволення зростаючого попиту суспільства на ресурси і послуги екосистем має екологічні обмеження. Варто зазначити, що поняття стратегії є базовим у теорії стратегічного управління земельними ресурсами, оскільки саме вона є об'єднуючим механізмом цілей можливостей (потенціалу) та умов (зовнішнього середовища). Доцільно дослідити

основні підходи науковців до визначення поняття «стратегія» з позицій менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1
Підходи до визначення поняття «стратегія»

Автор	Визначення поняття «стратегія»
Т. Бомко [1]	Встановлення ідеальної аналітичної мети, для досягнення якої здійснюється ідентифікація складових: ринкових можливостей підприємства, його загальної компетенції та ресурсів, власних цінностей та прагнень, підтвердження зобов'язань підприємства перед суспільством та його членами.
В. Заяць [2, с. 87]	План управління, спрямований на зміцнення його позицій, задоволення потреб споживачів і досягнення поставлених цілей.
С. Осипчук [6, с. 186]	Наступальні чи оборонні дії, спрямовані на створення стійкого становища в галузі, з метою успішного подолання п'яти чинників конкуренції і, отже, гарантування максимальної віддачі від капіталовкладень фірми.
О. Паленичак [7, с. 32]	Узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії.
В. Печенюк [8, с. 9]	Комплекс прийнятих менеджментом рішень щодо розміщення ресурсів підприємства і досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках.
В. Россоха [9, с. 135]	Система установок і заходів, спрямованих на довготермінове зміцнення конкурентної позиції підприємства в межах встановленої місії.
Г. Черевко [11, с. 37]	Довгостроковий якісно визначений напрямок розвитку організації, що відноситься до сфери, засобів і форм її діяльності, системи взаємовідносин всередині організації, а також її позиції у навколишньому середовищі, що веде організацію до її цілей.
Ш. Ібатуллин [5, с. 17]	Програма, план, генеральний курс суб'єкта управління з досягнення ним стратегічних цілей.

Підсумовуючи вищепроведені дослідження поняття «стратегія», варто надати власне визначення: «стратегія – це взаємозв'язаний комплекс дій, які здійснює фірма для досягнення своїх цілей з урахуванням власного ресурсного потенціалу, а також факторів і обмежень зовнішнього середовища».

Специфіка сучасного стану підприємницької діяльності в сільському господарстві не забезпечує збереження родючості ґрунтів, яка має прямий вплив на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та її собівартість. Це значною мірою зумовлено зниженням рівня державних асигнувань на охорону та раціональне використання земельних ресурсів, тоді як самі ж аграрні підприємства не в змозі здійснювати необхідні фінансові заходи, через кризовий стан своєї діяльності. Ступінь раціональності використання земельних ресурсів має пряму залежність від урегульованості земельних відносин з приводу власності на землю. А саме незавершеність процесу формування ефективних земельних відносин та відсутність контролю за використанням землі в Україні не дає змоги в повному обсязі вирішити питання оптимального використання земельних ресурсів [9, с. 135].

Важливо відмітити особливості земельних ресурсів: якщо засоби праці в процесі їх використання поступово переносять свою вартість на новостворений продукт,

то земельні ресурси характеризуються тим, що при їх необґрунтованому використанні їх «зношення» виражається втратою певної кількості поживних речовин. При раціональному використанні земля не амортизується і морально не старіє та має здатність до самовідтворення, але це є досить тривалим процесом, що потребує матеріальних витрат [3, с. 177].

В умовах зростання чисельності населення світу та зменшення площ, придатних до вирощування сільськогосподарських культур, Україні вкрай важливо максимально повно та ефективно використовувати потенціал землі як однієї з конкурентних переваг вітчизняного сільського господарства. За оцінками експертів, українські землі здатні забезпечити продуктами харчування 140-145 млн осіб [12], тому підвищення ефективності використання земельних ресурсів сприятиме збільшенню обсягів виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції і забезпеченню продовольчої безпеки України, а також розширенню експорту сільськогосподарської продукції, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття країни.

Загальна територія України станом на 01.01.2014 р. становила 60354,9 тис. га, з яких 41557,6 тис. га або 68,86% – сільськогосподарські угіддя. Структура земельного фонду України представлена на рис. 1.

Рис. 1. Земельний фонд України, тис. га, % [12]

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 78,1% (32,5 млн га), що значно більше, ніж у європейських країнах і США (табл. 2). За част-

Таблиця 2
Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та інших країн

Країни	Усього с.-г. угідь, млн га	У тому числі	
		рілля, млн га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5 / 78,1	7,9 / 19
Австрія	3,5	1,4 / 40	2,0 / 57,1
Білорусь	9,4	5,6 / 59,6	3,1 / 33
Велика Британія	17,6	5,7 / 32,4	11,1 / 63,1
Іспанія	30,2	13,7 / 45,4	10,3 / 34,1
Канада	73,4	45,7 / 62,3	27,9 / 38
Німеччина	17,1	11,8 / 69	5,2 / 30,4
Польща	18,7	12,6 / 67,4	4,0 / 21,4
Росія	210,2	122,6 / 58,3	78,0 / 37,1
Румунія	14,8	9,4 / 63,5	4,8 / 32,4
США	426,9	173,5 / 40,6	239,2 / 56
Франція	30,3	18,5 / 61,1	11,1 / 36,6
Швейцарія	1,6	0,4 / 25	1,1 / 68,8

кою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (1%) Україна значно поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30-40%, а у Великій Британії і США становить 63,1 і 56,0% відповідно [12]. Все це є свідченням високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність виникнення загрози поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду країни.

Україна характеризується високим рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення і поступається за цим показником лише Канаді, Росії, Білорусі та США (за рівнем забезпеченості ріллею – лише Канаді та Росії). Українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу. Дані ІХ туру агрохімічної паспортизації земель, який проводився у 2006-2013 рр. державним науково-технологічним центром охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики та продовольства України «Центрдержродючість», свідчать, що 56% вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній (рис. 2).

Високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн га (93,8% загальної площі орних земель). Із них землі, придатні для вирощування озимої пшениці, становлять 27,1 млн га, ячменю – 28,1 млн га, кукурудзи – 17,6 млн га, соняшнику – 14,3 млн га, цукрових буряків – 7,0 млн га [12].

Сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться на особливо цінних землях, загальна площа яких становить 14,9 млн га або 36% від площі

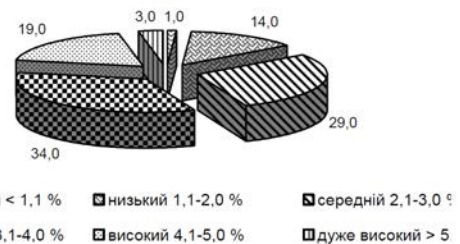

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських угідь за вмістом гумусу, % [12]

сільськогосподарських угідь, у т. ч. у складі орних земель їх налічується 43,7%.

Спостерігається значна різниця часток особливо цінних земель у загальній площі ріллі за різними областями України – від 2,3 у Луганській області до 79,8% у Полтавській (табл. 3) [12].

Значна площа сільськогосподарських угідь в Україні є деградованими. Так, за даними Держземагентства України, близько 1,7 млн га (4,1% загальної площі сільськогосподарських угідь) піддані вітровій ерозії (дефляції) і 13,3 млн га (32%) – водній ерозії, а понад 2 млн га угідь (4,8%) піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії. У складі еродованих земель обліковується 4,6 млн га середньо- і сильнозмитих, у т. ч. 68 тис. га тих, що повністю втратили гумусовий горизонт. Крім того, 10,7 млн га (25,8% сільськогосподарських угідь) складають кислі ґрунти, 2,3 млн га (5,4%) – солонцюваті і 1,7 млн га (4,1%) – засолені, 1,9 млн га – перезволожені, 1,8 млн га – заболочені і 0,6 млн га – кам'янисті. Понад 20% території України забруднено різними

Таблиця 3

Площі особливо цінних земель України (станом на 01.01.2014 р.) [12]

Назва адміністративно-територіальних одиниць	Сільськогосподарські угіддя – всього, тис. га	Особливо цінні землі, тис. га	% у складі с.-г. угідь	Рілля, тис. га	Особливо цінні землі, тис. га	% у складі ріллі
АР Крим	1797	511	28,4	1268	418	33,0
Вінницька	2017	835	41,4	1728	824	47,7
Волинська	1050	115	11,0	674	81	12,0
Дніпропетровська	2515	916	36,4	2126	891	41,9
Донецька	2044	582	28,5	1655	559	33,8
Житомирська	1516	310	20,4	1085	298	27,5
Закарпатська	452	103	22,8	200	53	26,5
Запорізька	2244	852	38,0	1905	558	29,3
Івано-Франківська	632	148	23,4	384	51	13,3
Київська	1665	750	45,0	1356	725	53,5
Кіровоградська	2039	919	45,1	1762	909	51,6
Луганська	1910	296	15,5	1274	29	2,3
Львівська	1266	155	12,2	796	130	16,3
Миколаївська	2009	662	33,0	1698	640	37,7
Одеська	2593	831	32,0	2072	771	37,2
Полтавська	2170	1442	66,5	1768	1411	79,8
Рівненська	932	159	17,1	658	156	23,7
Сумська	1700	905	53,2	1227	882	71,9
Тернопільська	1049	683	65,1	854	672	78,7
Харківська	2418	1106	45,7	1927	1079	56,0
Херсонська	1971	649	32,9	1777	636	35,8
Хмельницька	1568	696	44,4	1254	679	54,1
Черкаська	1451	886	61,1	1271	872	68,6
Чернівецька	471	82	17,4	333	79	23,7
Чернігівська	2070	559	27,0	1410	529	37,5
Україна	41576	14882	35,8	32476	14189	43,7

токсичними сполуками, у т. ч. значні площі забруднені радіоактивними ізотопами. Негативні геологічні явища поширені більш ніж на 50% території України [12].

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою (табл. 4). Так, поступово

Таблиця 4

Економічна ефективність сільськогосподарського землекористування в Україні

Показники	2002 рік	2007 рік	2012 рік	2013 рік
Площа с.-г. угідь, тис. га	41722,2	41722,2	41576,0	41557,6
Вироблено на 100 га с.-г. угідь				
М'яса (у живій масі), ц	51,1	62,7	78,6	81,7
Молока всіх видів, ц	314,0	359,6	302,3	298,6
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га				
Зернові культури	19,4	26,0	26,9	37,0
Цукрові буряки (фабричні)	176,7	248,2	279,5	363,3
Соняшник	12,2	12,8	15,0	18,4
Картопля	121,6	128,4	132,5	168,0
Овочі	112,3	157,1	173,6	195,0
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	84,9
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тонн				
Зернові культури	24459,0	38015,5	39270,9	56746,8
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	15467,8	13749,2	18740,5
Соняшник	3457,4	4706,1	6771,5	8670,5
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	24247,7
Овочі	5821,3	7295,0	8122,4	9832,9
Плоди та ягоди	1452,6	1689,9	1746,5	1896,3
Вироблено на 1 особу				
Зернових культур, кг	497	807	856	1242
Цукрових буряків, кг	268	328	300	410
Соняшнику, кг	70	100	148	190
Картоплі, кг	403	413	408	531
Овочів, кг	118	155	177	215
Плодів та ягід, кг	30	36	38	41
М'яса, кг	33,8	33,9	44,9	46,9
Молока, кг	257,4	291,1	245,2	242,5
Яєць, штук	179	277	372	409
Валова продукція сільськогосподарства, млн грн	151022,2	179605,8	194886,5	233696,3
– продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	162436,4
– продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	71259,9
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств				
– на одну особу, грн	3071	3813	4249	5113
– на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	370,7	471,0	523,7	629,4

зростають виробництво валової продукції, урожайність сільськогосподарських культур, їхні валові збори. Виключенням є зменшення виробництва молока як на 100 га сільськогосподарських угідь, так і у розрахунку на одну особу.

Основними причинами низької ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні є наступні чинники.

Слабкість фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств, що унеможлиблює удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження у виробництво інновацій. У 2013 р. 26,8% підприємств, що займаються рослинництвом, і 57,3% підприємств, що займаються тваринництвом, одержали чистий дохід (виручку) від реалізації сільськогосподарської продукції до 1 млн грн. Тоді як середні ціни, за якими було реалізовано нову техніку українським сільгосп підприємствам у 2013 р., становили на комбайни: «Дон» – 741,6 тис. грн, Case – 1239,1,

Claas – 1644,7, John Deere – 1652,1, Massey Ferguson – 1676,4 тис. грн (ціна нового українського комбайна «Скіф-230» становить понад 1,2 млн грн.); на трактори потужністю понад 100 кВт: ХТЗ – 377,6 тис. грн., МТЗ – 463,3, Case – 1026,1, John Deere – 1384,3, New Holland – 1077,0 тис. грн.

Висновки. Таким чином, Україна не повною мірою використовує конкурентну перевагу природного потенціалу землі у вирощуванні сільськогосподарської продукції, постійно недоотримує ефект від сільськогосподарського землекористування, а також поступово втрачає якість ґрунтового покриву внаслідок нераціонального використання земель. Державна політика щодо використання земель у сільськогосподарському виробництві в подальшому повинна спрямовуватися на підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження у практику нових технологій обробки ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих

на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, оптимізацію сільськогосподарського землекористування шляхом виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бомко Т. Обґрунтування необхідності раціонального використання земельних ресурсів [Електронний ресурс] / Т. Бомко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/bomko-t-obgruntuvannya-neobhidnosti-ratsionalnogo-vikoristannya-zemelnih-resursiv/>.
2. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія / В. М. Заяць. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 166 с.
3. Зіновчук Н.В. Реалії та перспективи сталого використання земельних ресурсів в Україні / Н.В. Зіновчук // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 177-179.
4. Манзій О. П. Стратегія ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О.П. Манзій. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NMIV_2013/Economics/12_131296.doc.htm.
5. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.
6. Осипчук С.О. Концептуальні положення сучасної стратегії використання земельних ресурсів України / С. О. Осипчук // Науковий вісник Національного університету. – К., 2006. – Вип.104. – С. 186-190.
7. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 32.
8. Печенюк В.О. Земельні ресурси Чернівецької області (суспільно-географічний аналіз). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2010. – 22 с.
9. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : збірник матеріалів Одиннадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П. Т. Саблук та ін.. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 135.
10. Русан В.М. «Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні». Аналітична записка [Електронний ресурс] / В.М. Русан. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>.
11. Черевко Г.В. Еколого-економічні та технологічні аспекти раціонального використання земельних ресурсів / Г.В. Черевко // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 37-40.
12. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/>.

УДК 330.342.005.44

Андрєєва Н.М.
*доктор економічних наук,
головний науковий співробітник
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України*

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА ЕКОЛОГІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу структурних зрушень найважливіших економічних та екологічних показників, що висвітлюють сучасні тенденції впливу економічного розвитку України на стан довкілля держави; визначено фактори впливу на структурні зміни в макроекономіці.

Ключові слова: макроекономічні трансформації, технологічна багатокладність економіки, інновації, екологічні витрати, екологічні платежі.

Андреева Н.Н. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ НА ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу структурных изменений экономических и экологических показателей, которые освещают современные тенденции влияния экономического развития Украины на состояние окружающей среды государства; определены факторы влияния на структурные изменения в макроэкономике.

Ключевые слова: макроэкономические трансформации, технологическая многоукладность экономики, инновации, экологические затраты, экологические платежи.

Andryeyeva N.N. ANALYSIS IMPACT OF MACROECONOMIC TRANSFORMATION IN UKRAINE ON THE ECOLOGICAL SITUATION

This article analyzes the structural changes in the economic and environmental readings that illuminate current trends influence Ukraine's economic development on the environment of the state; identified factors influencing the structural changes in the economy.

Keywords: macroeconomic transformation, innovation, technological mixed economy, environmental costs, environmental payments.

Постановка проблеми. Для України характерним є низький рівень соціальних та еколого-економічних показників в світових рейтингах, які не відповідають вимогам суспільства, міжнародної спільноти та сприяють негативному стану конкурентоспроможності держави. Якщо порівняти стан навколишнього природного середовища України з іншими країнами

світу, то стає очевидною необхідність покращення еколого-економічної та соціальної ситуації в державі. Адже, наприклад, у 2012 році за індексом стану навколишнього середовища (EPI Index), який у спеціальній літературі ще звуть індексом екологічної ефективності (IEE) – Україна займала 102 місце (з показником 46,31) за індексом розвитку людсько-